

The Effect of the Origin of Religion, on Commercial Documents

Hossein Shahid¹, Ali Eslami Panah^{2*}, Ali Rostamifar³

1. Ph.D Student of Private Law, Qeshm Branch, Islamic Azad University, Qeshm, Iran.

2. Assistant Professor, Department of Law, University of Tehran, Tehran, Iran.

3. Assistant Professor, Department of Law and International Relations, Qeshm Branch, Islamic Azad University, Qeshm, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages: 113-130

Article history:

Received: 24 Mar 2024

Edition: 04 May 2024

Accepted: 29 Jan 2024

Published online: 22 Jan 2025

Keywords:

Obligation, Origin of Debt, Payment of Debt, Commercial Document, Third Party Holder, Commercial Claims.

Corresponding Author:

Ali Eslami Panah

Address:

Iran, Tehran, University of Tehran, Department of Law.

Orchid Code:

0000-0003-0970-1113

Tel:

09121304261

Email:

dr.eslamipناه@gmail.com

ABSTRACT

Context and Purpose: Commercial documents are a means of payment of a debt of origin, which is the result of a basic legal relationship. Of course, the issuance of a commercial document does not mean the creation of a new debt, and on the other hand, the mere document to its owner is not considered as the fulfillment document is received. In this article, the relationship between the religion of origin and commercial documents and the governing principles and exceptions to them have been investigated, and theoretical and practical issues in this field have been examined and analyzed.

Materials and Methods: This article is descriptive and analytical. Materials and data are also qualitative and data collection was used in collecting materials and data.

Ethical Considerations: In this article, the originality of the texts, honesty and trustworthiness are observed.

Findings: The findings showed that after issuing and submitting the commercial document, the original contract is still valid. Therefore, when the holder of the commercial document, the transactional objections related to the direct party can be mutually cited, but it is not heard in relation to the third party holder who has good faith.

Result: As a result, it has been accepted in commercial law and jurisprudence that in case of circulation of a commercial document, the obligation arising from the commercial document is separated from the origin of its debt issuance.

Cite this article as:

Shahid, H; Eslami Panah, A; Rostamifar, A. *The Effect of the Origin of Religion, on Commercial Documents*. Economic Jurisprudence Studies. 2025.

فصلنامه مطالعات فقه اقتصادی، دوره هفتم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۴

تأثیر منشاء دین بر اسناد تجاری

حسین شهید^۱، علی اسلامی پناه^{۲*}، علی رستمی^۳

۱. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، واحد قشم، دانشگاه آزاد اسلامی، قشم، ایران.

۲. استادیار گروه حقوق، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۳. استادیار گروه حقوق و روابط بین الملل، واحد قشم، دانشگاه آزاد اسلامی، قشم، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: اسناد تجاری وسیله پرداخت دین منشاء است که این دین خود ناشی از یک رابطه حقوقی پایه ایجاد شده است؛ البته صدور سند تجاری به معنی ایجاد دین جدید نمی باشد و از سوی دیگر صرف تسلیم سند تجاری به دارنده آن به معنی ایفاء دین منشا محسوب نمی گردد و قرارداد منشاء صدور سند تا زمان وصول وجه سند به اعتبار خود باقی می ماند. در نوشتار حاضر به بررسی رابطه دین منشاء با اسناد تجاری و اصول حاکم و استثنائات وارد بر آنها پرداخت شده و مباحث نظری و کاربردی در این حوزه مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته اند.

مواد و روش ها: مقاله حاضر توصیفی تحلیلی است. مواد و داده ها نیز کیفی است و از فیش برداری در گردآوری مطالب و داده ها استفاده شده است.

ملاحظات اخلاقی: در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانت داری رعایت شده است.

یافته ها: یافته ها نشان داد پس از صدور و تسلیم سند تجاری قرارداد منشاء همچنان به اعتبار خود باقی است؛ لذا هنگام مراجعه دارنده سند تجاری به ید ماقبل خود، ایرادات معاملاتی مربوط به طرف مستقیم به طور متقابل، قابلیت استناد دارد اما نسبت به دارنده ثالث که دارای حسن نیت است، مسموع نمی باشد.

نتیجه: نتیجه اینکه در حقوق تجارت و رویه قضایی این موضوع مورد پذیرش قرار گرفته که در صورت گردش سند تجاری، تعهد ناشی از سند تجاری، از منشاء صدور دین آن جدا می گردد.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۱۱۳-۱۳۰

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۰۵

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۳/۰۲/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۰۹

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۴/۰۱

واژگان کلیدی:

تعهد، منشاء دین، پرداخت دین، سند تجاری، دارنده ثالث، دعاوی تجاری.

نویسنده مسئول:

علی اسلامی پناه

آدرس پستی:

ایران، تهران، دانشگاه تهران، گروه حقوق.

تلفن:

09121304261

کد ارکید:

0000-0003-0970-1113

پست الکترونیک:

dr.eslamipناه@gmail.com

۱. مقدمه

در روابط مدنی بین افراد جامعه، اعتماد به طرف معامله اهمیت بالایی دارد ولیکن در روابط تجاری، اعتماد به اسنادی که بابت دین منشاء صادر می‌شوند، اهمیت والاتری دارد. این تفاوت باعث می‌گردد هرگونه ایراد در مورد منشاء صدور اسناد (دین منشاء) بین صادرکننده با دارنده اولیه در مقابل منتقل‌الیه بعدی سند یعنی دارنده ثالث با حسن نیت قابلیت استماع نداشته باشد. البته در قانون تجارت ایران صراحتاً به تأثیر و رابطه دین منشاء با اسناد تجاری و اصول حاکم بر آنها اشاره نکرده و همین عدم صراحت قانون موجب ابهامات و پرسش‌های زیادی در خصوص آنها گردیده است. از سوی دیگر در تالیفات حقوقی پاسخ صریح و مشخصی به آنها داده نشده و دادرسان دادگاه‌ها تصمیم‌های مختلفی در مورد آنها اتخاذ کرده‌اند. علت این اختلاف‌گویی‌ها، نقص قانون و عدم توجه به عملکرد اسناد تجاری به عنوان ابزار پرداخت دین منشاء صدور خود می‌باشند که مستلزم بررسی، تحلیل و داوری صحیح در مورد شیوه عملکرد اسناد تجاری می‌باشد. در خصوص رابطه حقوق منشاء و اسناد تجاری، پژوهش‌های محدودی انجام شده است: علی فتوحی‌راد، در مقاله‌ای به بررسی تطبیقی اصل بقای رابطه حقوقی منشاء در اسناد تجاری خاص از منظر اقتصادی پرداخته است (فتوحی‌راد، ۱۴۰۱) احمد اسفندیاری، نیز در مقاله‌ای، حدود تفکیک پذیری رابطه سندی از رابطه اولیه در حقوق اسناد تجاری را با رویکرد فقهی مورد بررسی قرار داده است (اسفندیاری، ۱۴۰۰) علیرضا عالی‌پناه و سمیه احمدی مجدآبادی فراهانی، در مقاله‌ای، نظریه سقوط تعهدات منشا با امضای اسناد تجارتی را بررسی کرده‌اند (عالی‌پناه و احمدی مجدآبادی فراهانی، ۱۳۹۹) تمایز و نوآوری

مقاله حاضر نسبت به پژوهش‌های انجام شده این است که در مقاله حاضر به بررسی تأثیر منشاء دین بر اسناد تجاری پرداخته می‌شود. هدف این مقاله پاسخ به سوالات زیر می‌باشد: مبنای دین ناشی از سند تجاری چیست و چگونه ایجاد می‌شود؟ رابطه بین دین منشاء با اسناد تجاری چگونه است و تأثیر دین منشاء بر سند تجاری چیست؟ در ابتدا برخی امتیازات و اصول حاکم بر اسناد تجاری مرتبط با موضوع مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد و سپس عملکرد اسناد تجاری به معنی خاص در مورد پرداخت دین منشاء تبیین می‌گردد.

۲. مواد و روش‌ها

مقاله حاضر توصیفی تحلیلی است. مواد و داده‌ها نیز کیفی است و از فیش‌برداری در گردآوری مطالب و داده‌ها استفاده شده است.

۳. ملاحظات اخلاقی

در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

۴. یافته‌ها

یافته‌ها نشان داد پس از صدور و تسلیم سند تجاری قرارداد منشاء همچنان به اعتبار خود باقی است. لذا هنگام مراجعه دارنده سند تجاری به ید ماقبل خود، ایرادات معاملاتی مربوط به طرف مستقیم به طور متقابل، قابلیت استناد دارد اما نسبت به دارنده ثالث که دارای حسن نیت است، مسموع نمی‌باشد.

۵. بحث

اصطلاحات دین، تعهد، التزام و ذمه در تالیفات حقوقی ایران بسیار به کار رفته است که در ابتدای بحث نیازمند شناخت دقیق مفاهیم و اصطلاحات فوق در حقوق موضوعه ایران و فقه و تمایز آنها

- حق و تکلیف به صورت مفاهیم کلی و ذهنی. سوم - تغایر طرفین رابطه حقوقی. چهارم - موضوع رابطه حقوقی به صورت فعل یا ترک فعل یا انتقال یا اسقاط. پنجم - متعلق موضوع تعهد که به صورت مفهوم کلی است (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۲، ۲۰۰؛ امامی، ۱۳۹۸، ۶۶-۶۴). گاهی مقصود از تعهد تکلیف یا وظیفه‌ای است که شخص بر عهده گرفته یا به حکم مستقیم قانون برای او ایجاد شده است، به این نوع تعهد التزام می‌گویند (قاسم زاده، ۱۳۸۳، ۱۵؛ شهیدی، ۱۳۸۵، ۴۱؛ امامی، ۱۳۹۸، ۶۶-۶۴). هرگاه تکلیف قانونی یا قراردادی جنبه مالی داشته باشد، آن را دین می‌گویند (قاسم زاده، ۱۳۸۳، ۱۵).

دین، عنوان بابی مستقل در فقه می‌باشد که فقیهان اسلامی مفصلاً احکام آن را مطرح کرده‌اند. برخی از فقها احکام دین را تحت عنوان قرض یاد کرده و بعضی هر دو عنوان دین و قرض را با هم یک باب قرار داده‌اند (هاشمی شاهرودی، ۱۳۸۲، ج ۱، ۶۸۰). در فقه، دین مال کلی ثابت در ذمه شخصی برای دیگری است (هاشمی شاهرودی، ۱۳۸۲، ج ۱، ۶۷۹). و به عبارت دیگر استحقاق مالی بر ذمه کس دیگر است (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۱، ج ۳، ۱۹۷۰؛ جعفری لنگرودی، ۱۳۸۲، ۳۳۶). دین، عهد است و در فقه به هر دو سوی رابطه تعهد، دین می‌گویند (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۶، ۳۳۳-۳۳۴). دین در مقابل طلب قرار دارد (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۶، ۳۳۲). جنبه مثبت التزام مالی را طلب و جنبه منفی آن را دین (بدهی) نام دارد (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۶، ۳۳۳). بدهی در حقوق نوشته یعنی «تکلیف متعهد به دادن مالی یا انجام کار یا خودداری از انجام» است (عبدی پور فرد، ۱۳۹۸، ج ۴، ۱۰۵).

ذمه مقرر معنوی دین و تعهد است (هاشمی شاهرودی، ۱۳۸۲، ج ۱، ۷۱۱؛ جعفری لنگرودی،

هستیم. منشاء در لغت به فتح میم و سکون نون و فتح شین به معنای خاستگاه، سبب و باعث است در فقه و حقوق به اصل، مبداء و خاستگاه یک رخداد، تصرف و یا پدیده منشاء می‌گویند که در واقع سبب پیدایش آن نیز هست (انصاری؛ طاهری، ۱۳۸۴، ۱۹۸۷). تعهد واژه عربی از مصدر باب تفعیل و از ریشه مجرد عهد (شهیدی، ۱۳۸۵، ۴۱؛ قاسم زاده، ۱۳۸۳، ۱۴؛ امامی، ۱۳۹۸، ۶۵). و به معنی عهد بستن است (جر، ۱۳۸۶، ۶۰۴). واژه تعهد در زبان فارسی به معنی به گردن گرفتن کاری، به عهده گرفتن، شرط و پیمان و قرارداد می‌باشد (دهخدا، ۱۳۸۵، ج ۱، ۷۵۵؛ معین، ۱۳۸۶، ۳۳۱؛ عمید، ۱۳۷۵، ۴۰۵). برخی معتقدند در فقه اسلامی واژه تعهد به معنای مصدری خویش یعنی عهد مورد استفاده قرار گرفته و جایگاه ویژه ندارد (محقق داماد، ۱۳۸۸، ۶۷).

واژه تعهد از جمله اصطلاحات به کار رفته در حقوق مدنی ایران است. عبارت تعهد در مواد مختلف قانون مدنی مانند مواد ۱۴۰ و ۲۲۱ قانون مدنی به کار رفته است بدون آنکه تعریفی از تعهد ارائه گردد (محقق داماد، ۱۳۸۸، ۶۸؛ امامی، ۱۳۹۸، ۶۷؛ امیری قائم مقامی، ۱۳۸۵، ج ۱، ۴۹). تعهد در اصطلاح حقوقی یعنی «رابطه‌ای که به موجب آن شخصی در برابر شخص دیگر مکلف به انتقال و تسلیم مال یا انجام دادن کاری می‌شود گاهی سبب آن عقد است و گاهی الزام قهری» (کاتوزیان، ۱۳۸۶، ۸۱؛ محقق داماد، ۱۳۸۸، ۷۰؛ جعفری لنگرودی، ۱۳۷۸). برخی حقوقدانان تعهد را چنین تعریف کرده‌اند: «تعهد، وضعیت حقوقی است که به موجب آن، شخص معینی به نقل حق عینی یا انجام عمل یا خودداری از عمل مرتبط می‌گردد» (سنهوری، ۱۳۸۲، ج ۱، ۳۱). عناصر عمومی «تعهد» به شرح ذیل است: اول - رابطه حقوقی بین دو شخص. دوم

تعریف نشده اما در مفهوم خاص آن می‌توان گفت سندی که قابلیت نقل و انتقال سریع و به طور مستقیم و مستقل برای پرداخت دین (صقری، ۱۳۸۰: ۲۹)؛ دارد و دارای ویژگی‌های خاص تجاری است (تدین، ۱۴۰۰: ۲۱). که آن را از سند عادی جدا می‌نماید (عبدی پور فرد، ۱۳۹۵: ۹). از تعریف مذکور چند ویژگی سند تجاری مشخص می‌گردد:

۵-۱-۱. قابلیت نقل و انتقال سریع

انتقال پذیری از ویژگی‌های بارز اسناد تجاری است. صدور و ظهنویسی اسناد تجاری به سهولت انجام می‌گیرد (صقری، ۱۳۸۰: ۳۰). و افراد جامعه از اسناد تجاری بابت پرداخت دین استفاده می‌کنند. یکی از ویژگی‌های اسناد تجاری نسبت به اسناد مدنی همین قابلیت انتقال آن است و خصوصاً آنکه انتقال گیرنده ثالث تکلیفی ندارد که به روابط ایادی قبلی یا به منشاء صدور سند تجاری توجهی کند و صحت اعتبار آنها را احراز کند زیرا که ایرادات احتمالی صادر کننده سند که مربوط به منشاء صدور سند تجاری است در مقابل وی قابلیت استماع ندارد (تدین، ۱۴۰۰: ۱۴۱).

قابلیت انتقال اسناد تجاری و قابل معامله بودن آنها ناشی از طبیعت و مسئولیت متعهدین سند است که به آن تعهد براتی می‌گویند. تعهد و مسئولیتی که (با انتقال سند تجاری از دارنده اولیه به دارنده بعدی) مستقل و منفک از تعهد منشاء صدور سند می‌باشد. اعتماد اشخاص به پذیرش اسناد تجاری در معاملات ناشی از این ویژگی است که در صورت گردش و انتقال سند تجاری، اصل بر این است که با سقوط «تعهد منشاء» موجب بی‌اعتباری سند تجاری نمی‌شود (عبدی پور فرد، ۱۳۹۵: ۱۱).

۱۳۸۱، ج ۳، ۱۹۷۰). به عبارت دیگر آنچه در ذمه قرار می‌گیرد ماهیت کلی است که خود وجود خارجی ندارد ولی مصادیق آن در خارج موجود است. گاهی سبب دین اختیاری است مانند آنکه شخصی مالی را قرض می‌کند. در این مورد «مال کلی» به عنوان «دین» بر «ذمه» او قرار می‌گیرد و به او مدیون می‌گویند و به طرف مقابل طلبکار گویند. ذمه ظرف اعتباری و دین یا مال کلی مستقر شده در ذمه، مظروف آن می‌باشد. اما گاهی سبب دین غیر اختیاری است یعنی به موجب قانون یا قرارداد التزام به تأدیه ایجاد گردد مانند تکلیف به پرداخت نفقه اقارب یا پرداخت مالیات (عبدی پور فرد، ۱۳۹۸، ج ۴، ۱۰۵؛ امامی، ۱۳۹۸: ۲۱). در فقه التزام یا تعهد به معنای تکلیف به انجام عمل یا خودداری از انجام عمل است مانند شرط فعل که التزام یا تعهدی در ضمن عقد می‌باشد. بنابراین در فقه اسلامی، هر جا که شخصی مدیون باشد اصولاً التزام به تأدیه آن دین را نیز دارد اما گاهی ممکن است دینی در ذمه او نباشد مانند التزام به عمل به عنوان یک تکلیف قانونی.

۵-۱-۲. امتیازات و اصول حاکم بر اسناد تجاری

اسناد تجاری در معنای عام، شامل هر سندی که در مبادلات بازرگانی، یعنی مبادلات ناشی از اعمال تجاری موضوع مواد ۲ تا ۵ قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱ مورد استفاده قرار گرفته، می‌باشد. به طور مثال، می‌توان به چک، سفته، برات، اوراق سهام، اوراق قرضه، ضمانت نامه بانکی، بارنامه و سیاهه تجارتی اشاره کرد. قانونگذار در قانون تجارت به جهت آنکه اسناد تجاری متفاوتی وصف تجاری پیدا می‌کنند عملاً از به کار بردن این عنوان خودداری و باب چهارم را به سه سند تجاری مهم اختصاص داده است (فخاری، ۱۳۸۷: ۵۴؛ انصاری طاهری، ۱۳۸۴: ۲۷۹). سند تجاری در قانون تجارت ایران

۵-۱-۲. موضوع پولی

اسناد تجاری در ابتدا برای انتقال پول از محلی به محل دیگر مورد استفاده و سپس به عنوان ابزار پرداخت دین منشاء مورد استفاده قرار گرفته اند (صقري، ۱۳۸۰، ۴۳). موضوع برات درخواست پرداخت پول توسط براتکش از محال علیه یا برات گیر می باشد زمانی که برات از سوی براتکش صادر می گردد و محل آن را نیز نزد محال علیه تامین نموده و محال علیه (برات گیر) آن را امضاء می کند یعنی تأدیه وجه برات را بر عهده می گیرد در این صورت عملکرد برات شبیه حواله و موجب انتقال دین می گردد. بدین صورت که دین براتکش به بستانکارش (دارنده برات) با صدور برات و قبولی آن توسط محال علیه به ذمه وی (برات گیر) منتقل می شود (عبدی پور فرد، ۱۳۹۵، ۸۲).

موضوع چک دستور پرداخت مبلغی پول به بانک محال علیه است مانند اینکه خریدار دین خود را با صدور چک پرداخت کند که در این صورت عملکرد چک شبیه حواله خواهد بود (عبدی پور فرد، ۱۳۹۵، ۸۳؛ صقري، ۱۳۸۰، ۴۷۶). با این تفاوت که در صورت گردش چک و برات و انتقال آن به ایادی بعدی، صادرکننده نمی تواند در مقابل دارنده با حسن نیت، ایرادات مربوط به دین منشاء را مطرح و خود را مبرا از پرداخت اعلام کند (صقري، ۱۳۸۰، ۶۲). به عبارت دیگر با انتقال اسناد تجاری، بطلان یا فسخ و به طور کلی عدم اعتبار قرارداد منشاء تأثیری در حق دارنده سند تجاری ندارد و متعهدین سند تجاری ملزم به پرداخت وجه سند تجاری می باشند.

موضوع سفته تعهد به پرداخت مبلغ معین پول توسط صادر کننده است (تدین، ۱۴۰۰، ۲۲). صادر کننده سفته با تسلیم سفته به طلبکار، وسیله پرداخت دین خود را فراهم کرده است و البته سبب

ایجاد دین جدید نمی باشد (عبدی پور فرد، ۱۳۹۵، ۷۹). در صورت انتقال سفته به ایادی بعدی، هرچند سفته وسیله پرداخت دین منشاء بوده ولی پس از صدور سفته و گردش آن مسئولیت صادرکننده به پرداخت وجه سفته، از دین منشاء جدا می گردد و صادر کننده سفته بر اساس وصف تجریدی نمی تواند در مقابل دارنده فعلی سند تجاری به ایرادات مربوط به اطراف مستقیم معامله خود استناد کند و از پرداخت سفته خودداری کند بنابراین مسئولیت صادر کننده سفته به پرداخت وجه سند از دین منشاء متنزع می گردد و البته صدور سفته به معنی ایجاد دین جدید نمی باشد (عبدی پور فرد، ۱۳۹۵، ۸۰). بنابراین اسناد تجاری متضمن تعهد به پرداخت پول می باشند و وجه مشترک همه اسناد تجاری آن است که باید بین دین پایه که منشاء صدور سند تجاری بوده با مسئولیت امضاء کنندگان سند که التزام به تأدیه است و مستقل از دین منشاء است قائل به تفاوت شد و با گردش سند تعهد ناشی از امضاء سند تجاری از دین منشاء جدا می گردد (کاویانی، ۱۳۸۳، ۱۶۰).

۵-۱-۳. مسئولیت تضامنی

قانونگذار در بحث اسناد تجاری مسئولیت تضامنی را در ماده ۲۴۹ قانون تجارت میان امضاء کنندگان برات (شامل براتکش، ظهر نویس برات و براتگیر) مقرر نموده و به موجب مواد ۳۰۹ و ۳۱۴ قانون تجارت همین حکم در مورد امضاء کنندگان و متعهدین سفته و چک جاری می باشد (سکوتی نسیمی، ۱۳۹۷، ۱۷). هنگام مراجعه دارنده سند به ضامن به عنوان یکی از متعهدین سند تجاری، طبق اصل غیر قابل استناد بودن ایرادات، ضامن نمی تواند به ایرادات منشاء ضمانت یعنی بر روابط خود با ید ماقبل استناد نماید، مگر در موارد جعل،

حجر و نقص شکلی یعنی ضامن می‌تواند در قبال دارنده سند به نقص شکلی استناد و از مسئولیت مبرا گردد ما اگر ثابت شود مضمون عنه (کسی که ضامن از وی ضمانت کرده است) محجور بوده یا امضاء وی جعل شده است، دارنده سند می‌تواند به ضامن رجوع کند (اسکینی، ۱۳۸۴، ۱۲۲). و وجه سند را از او مطالبه کند (فخاری، ۱۳۸۷، ۷۰). و اصل عدم توجه ایرادات و اصل استقلال امضاها در مقابل دارنده سند تجاری حاکم است و از وی حمایت می‌کند.

۵-۲. اصل استقلال امضاها

اصل استقلال امضاها یکی از مهم ترین اصول ها در سندهای تجاری مانند چک، برات و سفته است. این اصل به این معنی است که هر شخص امضا کننده ای جدا از دیگر مسئولین و امضا کنندگان اسناد، در مقابل افراد دارنده اسناد تجاری مسئول هستند. اصل استقلال امضاها به معنای اعتبار مستقل هر امضا نسبت به دیگر امضاها و عدم تسری بطلان یکی از آن امضاها به دیگر امضاهاست که به طور یقین یکی از خصوصیات بارز و مهم اسناد تجاری «چک و سفته» به شمار می‌آید. به همین دلیل اصل استقلال امضاها در مقاله حاضر از اهمیت بالایی برخوردار است.

۵-۲-۱. مفهوم اصل استقلال امضاها

منظور از این اصل، عدم تاثیر ایرادات مربوط به هر یک از امضاء کنندگان سند نسبت به سایرین می‌باشد (تدین، ۱۴۰۰، ۱۷۵). یعنی هر امضاء کننده‌ای مستقل از دیگر متعهدین سند در مقابل دارنده آن مسئول است (صقری، ۱۳۸۰، ۸۴)، بنابراین هرگاه ادعا شود که امضائی مجعول است یا اینکه امضاء کننده‌ای در اصل اهلیت نداشته است اینگونه امور موجب سلب ارزش و اعتبار یا بطلان

سند تجاری نمی‌گردد (سکوتی نسیمی، ۱۳۹۷، ۱۰۶).

مطابق این اصل در صورت طرح ایرادات از سوی امضاء کنندگان سند، وضعیت هر یک امضاء کنندگان مستقل از سایرین ارزیابی می‌گردد (تدین، ۱۴۰۰، ۱۷۵). و ملازمه‌ای بین بطلان معامله پایه و دین منشاء و سند تجاری صادره وجود ندارد. اگر سند تجاری به گردش افتاده باشد، مسئولین سند نمی‌توانند به استناد بطلان معامله منشاء مسئولیت را از خود سلب نمایند (سکوتی نسیمی، ۱۳۹۷، ۱۰۵).

۵-۲-۲. جایگاه اصل استقلال امضاها در قانون تجارت

این اصل در قانون تجارت ما صریحاً ذکر نشده است ولی به استناد ماده ۲۴۹ قانون تجارت اصل مزبور در مقررات موضوعه به اثبات رسیده و از اصل مسئولیت تضامنی متعهدین سند تجاری، اصل استقلال امضاها استخراج گردیده است. برخی معتقدند از مواد ۲۳۰ و ۲۳۱ قانون تجارت می‌توان اصل استقلال امضاها را استحصال نمود زیرا طبق مواد مذکور تعهد براتگیر به پرداخت وجه یک تعهد مطلق و بدون قید و شرط است و نمی‌تواند در سررسید به فقدان اهلیت براتکش استناد کند و از پرداخت وجه سند خودداری کند زیرا تعهد وی مستقل از تعهد براتکش است (اسکینی، ۱۳۸۴، ۸۳). در لایحه جدید تجارت مصوب ۱۴۰۳ مانند قانون تجارت اصل استقلال امضاها مورد تصریح قرار نگرفته است.

۵-۲-۳. جایگاه اصل استقلال امضاها

در دکترین و رویه قضایی

بررسی آثار و تالیفات حقوقی در زمینه اسناد تجاری بیانگر آن است که اصل استقلال امضاها مورد بررسی و پذیرش و استناد حقوقدانان قرار گرفته است (اسکینی، ۱۳۸۴، ۸۳؛ سکوتی نسیمی، ۱۳۹۷، ۱۰۸؛ عبدی پور فرد، ۱۳۹۵، ۲۲؛ صقری، ۱۳۸۰، ۸۱؛ کامیار، ۱۳۸۳، ۱۳۰). در مورد استقلال امضاها رای وحدت رویه و رای اصراری از سوی هیئت عمومی دیوان عالی کشور وجود ندارد ولی این اصل مورد پذیرش دادرسان محاکم قرار گرفته و در آراء صادره اصل مذکور را مورد استناد قرار داده‌اند با توجه به ماده ۳ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی، اصل استقلال امضاها می‌تواند به عنوان یکی از اصول مسلم حقوقی مورد استناد محاکم در آراء صادره قرار گیرد (سکوتی نسیمی، ۱۳۹۷، ۱۰۹). که به چند مورد از این آراء اشاره می‌شود:

الف) دادنامه ۹۱۰۹۹۷۰۲۲۲۹۰۰۸۵۹ مورخ ۱۳۹۱/۷/۲۹ شعبه ۲۲۱ دادگاه عمومی حقوقی تهران (مرکز استخراج و مطالعات رویه قضایی کشور، ۱۳۹۴، ۳۰۰).

«... با توجه به اینکه مستند دعوی از جمله اسناد تجاری است و این گونه اسناد مستقلاً و فارغ از علت مبادله آنها علیه صادر کننده حجیت دارد...»

ب) دادنامه ۹۱۰۹۹۷۰۲۲۳۱۰۱۰۳۷ مورخ ۱۳۹۱/۸/۱۷ شعبه ۲۰۸ دادگاه حقوقی تهران (مرکز استخراج و مطالعات رویه قضایی کشور، ۱۳۹۴، ۴۰۰).

«... توجهاً به این امر که چک از جمله اسناد تجاری است و این گونه اسناد مستقلاً و فارغ از

علت مبادله آنها علیه صادر کننده حجیت دارد. به این اعتبار ادعای تضمینی و امانی بودن و درخواست شهادت شهود بدین منظور فاقد دلیل و غیر موثر است...»

۵-۳. اصل عدم توجه ایرادات در برابر

دارنده با حسن نیت

اصل عدم توجه به ایرادات و سایر حمایت‌های قانونی، زمانی اعمال می‌شود که دارنده سند، دارای حسن نیت باشد. در واقع، اجرای آن به صورت مطلق نیست و بدین معناست که امضاکنندگان سند در برابر دارنده با حسن نیت، حق استناد به ایرادات مربوط به روابطشان را ندارند. در این قسمت به بررسی اصل عدم توجه ایرادات در برابر دارنده با حسن نیت پرداخته می‌شود.

۵-۳-۱. مفهوم اصل عدم توجه ایرادات

این اصل نتیجه نظریه ظاهر در اسناد تجاری است (تدین، ۱۴۰۰، ۱۴۰). منظور از این اصل این است که امضاء کننده سند تجاری نمی‌تواند در برابر دارنده سند به ایرادی متوسل گردد که در مورد روابط قبلی او با دارندگان پیشین است (عبدی پور فرد، ۱۳۹۵، ۲۳؛ سکوتی نسیمی، ۱۳۹۷، ۱۱۷). دارنده جدید (ثالث) از حقوقی که در سند تجاری قید شده بهره‌مند است و این شخص دارای حقی مستقیم علیه صادر کننده سند تجاری است که از خود سند ناشی می‌شود. این حق مانع قابلیت تسری ایرادات معاملاتی (تعهد منشاء) در مقابل دارنده ثالث می‌باشد تا صورت ظاهر سند تجاری حفظ گردد (صقری، ۱۳۸۰، ۱۴۷). به نظر می‌رسد این اصل با ویژگی وصف تجریدی و قابلیت انتقال اسناد تجاری مرتبط است (تدین، ۱۴۰۰، ۱۴۰).

۵-۳-۲. جایگاه اصل عدم توجه ایرادات

در رویه قضایی

رویکرد رویه قضایی نسبت به اصل عدم توجه ایرادات متفاوت بوده است با این توضیح که هر چند اصل عدم توجه ایرادات مورد پذیرش و تایید رویه قضایی قرار گرفته است ولیکن دیدگاه دادرسان نسبت به آن دارای ضعف و قوت بوده است.

در مورد اصل عدم توجه ایرادات، رای وحدت رویه صادر نشده ولی رای اصراری هیئت عمومی دیوان عالی کشور به شماره ۲۰ مورخ ۱۳۶۹/۸/۱۵ مفاد و نتیجه اصل مذکور را مورد حکم قرار داده است:

«... نظر به اینکه طبق مواد ۳۱۳ و ۳۱۴ و ۲۴۹ قانون تجارت صادر کننده چک در قبال گیرنده مسئول است و کیفیت رابطه ظهر نویس و صادر کننده چک نیز تاثیری در حق دارنده چک ندارد...»

برخی معتقدند در رویه قضایی سه دیدگاه نسبت به اصل عدم توجه ایرادات وجود دارد (سکوتی نسبی، ۱۳۹۷، ۱۳۹-۱۲۲: ۱) عدم پذیرش مطلق اصل: یعنی برخی محاکم اصل مذکور را به هیچ وجه مورد پذیرش قرار نداده‌اند اعم از اینکه رابطه دارنده سند با مسئول سند تجاری مستقیم یا غیر مستقیم باشد. ۲) پذیرش مطلق اصل عدم توجه ایرادات: برخی محاکم اصل عدم توجه ایرادات را به طور مطلق مورد پذیرش قرار داده و آن را علاوه بر دارندگان غیر مستقیم سند در رابطه مستقیم سند تجاری نیز اعمال می‌کنند. ۳) پذیرش مشروط اصل عدم توجه ایرادات: در این دیدگاه بین دارنده مستقیم و غیرمستقیم سند تجاری قائل به تفکیک شده و اصل عدم توجه ایرادات در مقابل دارنده مستقیم و با حسن نیت اعمال می‌گردد.

برخی دیگر از محققین در بررسی رویه قضایی نسبت به اصل عدم توجه ایرادات در رویه قضایی اقدام به ارائه دیدگاه‌ها در قالب جدایی تام و جدایی نسبی پرداخته و چنین توضیح داده‌اند که در تفکیک سند تجاری از منشاء دین گاهی چنان افراط شده که ایرادات مربوط به تعهد پایه حتی در رابطه مستقیم طرفین نیز قابلیت استماع نداشته است (جدایی تام) و گاهی در دعاوی حقوقی سند تجاری اصولاً ایرادات مربوط به تعهد پایه تنها در رابطه مستقیم طرفین مسموع می‌باشد (جدایی نسبی). و النهایه معتقدند، «اصل عدم استماع ایرادات را باید در پرتو حمایت از دارنده با حسن نیت معنا کرد. ایرادات مربوط به رابطه حقوقی پایه (منشاء دین) در مقابل دارنده با حسن نیت قابل استناد نیست» (جنیدی؛ شریعتی نسب، ۱۳۹۲، ۱۲-۹). حقوق خصوصی ایران به طور کلی بر ایده حمایت از مالک متکی بوده و اصل عدم قابلیت استناد به ایرادات در محدوده اسناد تجاری، فاقد دلیل قانونی می‌باشد و رویه قضایی نیز نسبت به آن متزلزل است. از این‌رو، دکترین تنها دلیل اثبات اصل در حقوق ایران است و برای تعیین قلمرو این اصل در حقوق ایران، کنوانسیون ۱۹۳۰م. ژنو مناسب‌ترین قاعده به‌منظور جبران سکوت مقنن است.

در ادامه برخی آراء محاکم مبنی بر پذیرش و استناد به اصل عدم توجه ایرادات ارائه می‌گردد.

الف) رای قطعی شماره ۹۸۰۰۰۰۱۲۵۴ مورخ ۱۳۹۸/۱۱/۱۴ و شماره ۹۸۰۰۰۰۱۷۸۱ مورخ ۱۳۹۸/۱۱/۱۲ شعبه ۱۵ دادگاه تجدید نظر استان تهران (زندی، ۱۳۸۸، ۴۹-۴۸).

«... نظر به اینکه از آنجائیکه مقتضای اسناد تجاری «اصل تجریدی بودن» و «اصل عدم توجه به

۵-۳-۳. جایگاه اصل عدم توجه

ایرادات در کنوانسیون‌های بین‌المللی

مفاد این اصل در ماده ۱۷ کنوانسیون ۱۹۳۰ ژنو درباره برات و سفته آمده و در ماده ۲۲ کنوانسیون ۱۹ مارس ۱۹۳۱ ژنو راجع به قانون متحدالشکل در خصوص چک اینگونه بیان کرده است: «امضاء کنندگان براتی که علیه آنها طرح دعوا شده است نمی‌توانند در مقابل دارنده برات روابط خصوصی خود با صادر کننده یا با دارندگان قبلی سند استناد کنند مگر آنکه دارنده هنگام دریافت برات با سوء نیت به زیان بدهکار عمل کرده باشد».

ماده ۳۰ کنوانسیون آنسیترال نیز در خصوص برات و سفته بین‌المللی بیان کرده است: «شخصی که متعهد و مسئول پرداخت سند تجاری است نمی‌تواند در برابر دارنده حمایت شده دفاع یا ایرادی را مطرح کند به استثنای: الف) دفاعیات مبتنی بر بند ۱ ماده ۳۳ و بند ۳ ماده ۳۶ (موارد جعل امضاء شخص، فقدان اختیار نماینده یا عمل خارج از حدود اختیارات نماینده یا عدم تصریح به نمایندگی یا نام اصیل از سوی نماینده)، دفاع مبتنی بر بند یک ماده ۳۵ (تزویر و تغییر مندرجات سند)، دفاع مبتنی بر بند ۱ ماده ۵۳ (رعایت نکردن شرایط اخذ قبولی)، دفاع مبتنی بر ماده ۵۷ (ارائه نکردن برات برای وصول در مورد مقرر)، دفاع مبتنی بر بند ۱ ماده ۶۳ (عدم اعتراض و پروتست در مهلت مقرر) و دفاع مبتنی بر ماده ۸۴ (عدم اقامه دعوا در مهلت مقرر). ب) دفاعیات مبتنی بر معامله بین او و دارنده یا ناشی از هر عمل متقلبانه از ناحیه چنین دارنده‌ای در تحصیل امضای سند از آن شخص. ج) دفاعیات مبتنی بر فقدان اهلیت امضاء کننده برای تحمل مسئولیت سند یا دفاع مبتنی بر این واقعیت که او بدون علم و آگاهی از اینکه امضایش وی را مسئول سند قرار

ایرادات» این است که کیفیت رابطه حقوقی منشاء که علت صدور اسناد تجاری است تاثیری در تعهد موضوع چک ندارد، به عبارتی بر خلاف عقد حواله یا رهن یا سایر عقود تبعی که صحت آنها منوط به صحت رابطه حقوقی منشاء است (ماده ۷۳۳ قانون مدنی) تعهد موضوع چک در عین حال که راجع به تعهد منشاء است تابع آن نیست از این رو فسخ یا بطلان تعهد منشاء موجب بطلان یا بی‌اعتباری سند تجاری می‌شود...»

طبق رای موصوف کیفیت رابطه حقوقی منشاء که علت صدور اسناد تجاری می‌باشد تاثیری در تعهد موضوع سند تجاری ندارد و در مقابل دارنده با حسن نیت قابل استناد نیست.

به عبارت دیگر طبق آراء موصوف، تعهد موضوع اسناد تجاری اگرچه بابت تعهد منشاء می‌باشد ولی تابع آن نمی‌باشد لذا فسخ یا بطلان تعهد منشاء، موجب بطلان یا بی‌اعتباری سند تجاری نمی‌شود. (ب) رای قطعی شماره ۶۷۳ مورخ ۱۳۸۶/۹/۲۸ و شماره ۲۷۰ مورخ ۱۳۸۶/۷/۲ شعبه ۴۹ دادگاه تجدید نظر استان تهران (زندی، ۱۳۸۸، ۲۱۲-۲۱۰).

«... باتوجه به وصف تجریدی بودن اسناد تجاری و عدم توجه ایرادات نسبت به دارنده اسناد که چک نیز از جمله این اسناد محسوب می‌گردد... دادنامه تجدیدنظر خواسته تایید و استوار می‌گردد...»

طبق آراء فوق، وصف تجریدی در اسناد تجاری و عدم توجه ایرادات نسبت به دارنده با حسن نیت اسناد تجاری مورد استناد قرار گرفته است.

می‌دهد، آن را امضاء نموده است، مشروط بر اینکه فقدان آگاهی او ناشی از مسامحه و تقصیر خودش نبوده و نیز وی متقلبانه به امضاء ترغیب شده باشد».

حقوق دارنده درباره سند تابع و متأثر از هیچ ادعایی نسبت به سند نخواهد بود مگر ادعای معتبری که ناشی از معامله بین دارنده و شخص مدعی باشد (عبدی پور فرد، ۱۳۹۵، ۲۴).

۵-۳-۴. جایگاه اصل عدم توجه ایرادات در مقررات موضوعه و دکترین

ماده صریحی در قانون تجارت ایران درباره عدم استماع ایرادات وجود ندارد (تدین، ۱۴۰۰، ۱۴۱). اما حقوقدانان و رویه قضایی با توجه به ماده ۲۴۹ قانون تجارت این اصل را مورد پذیرش و استناد قرار داده‌اند. در لایحه جدید تجارت به طور صریح از اصل عدم توجه ایرادات ذکری نشده است (سکوتی نسیمی، ۱۳۹۷، ۱۲۰). مطالعه تالیفات حقوقی در زمینه اسناد تجاری بیانگر آن است که اصل عدم توجه ایرادات مورد بررسی و پذیرش حقوقدانان قرار گرفته است و در این خصوص تردیدی وجود ندارد و چنین اصلی را لازمه گردش سریع اسناد تجاری دانسته‌اند (سکوتی نسیمی، ۱۳۹۷، ۱۲۲-۱۲۱؛ اسکینی، ۱۳۸۴، ۹۹؛ کاویانی، ۱۳۸۳، ۱۴۶-۱۴۳). ویژگی قابلیت انتقال اسناد تجاری و استفاده آن در معاملات تجاری و ماهیت اسناد تجاری که وسیله پرداخت دین می‌باشند، سبب پذیرش اصل عدم توجه ایرادات می‌باشد (سکوتی نسیمی، ۱۳۹۷، ۱۲۲).

۵-۳-۵. استثنائات اصل عدم توجه ایرادات

محدوده اجرای اصل عدم توجه ایرادات در برابر دارنده سند تجاری تا زمانی است که موجب دارا

شدن بلاجهت نگردد. مهمترین استثنائات وارده بر اصل عدم توجه ایرادها در برابر دارنده سند تجاری به شرح ذیل است:

۵-۳-۱. ایراد علیه دارنده با سوء نیت

یکی از استثناهای اصل عدم توجه ایرادات، سوء نیت دارنده سند است. «منظور از این اصل این است که ایرادهای مربوط به روابط قبلی، در برابر دارنده با حسن نیت قابل استماع نیست اما در مقابل دارنده با سوء نیت قابل طرح است» (ستوده تهرانی، ۱۳۷۴، ج ۴، ۶۶). البته ایرادهایی قابل استناد هستند که دارنده هنگام اخذ سند از آنها اطلاع داشته است. منظور از حسن نیت، این است که دارنده سند از عیب آن آگاه نبوده باشد البته اصل در مورد هر دارنده‌ای، بر حسن نیت است و سوء نیت داشتن نیاز به دلیل دارد و باید اثبات گردد. دارنده فاقد حسن نیت شخصی است که سند تجاری را علی‌رغم آگاهی از وجود ایراد در روابط مسئولین سند از دیگری دریافت کرده است. منظور از حسن نیت، منع سوء استفاده از حق است. حمایت از دارنده با سوء نیت بر خلاف عدل و انصاف و موازین حقوقی است (تدین، ۱۴۰۰، ۱۵۲).

از توجه به بند ج ماده ۱۳ قانون صدور چک، اگر ایراد در خود سند تجاری ظاهر باشد مثلاً در متن چک قید شده باشد، بابت تضمین فلان تعهد، در این صورت علم و آگاهی دارنده سند محرز و مسلم است طبق ماده ۱۴ قانون صدور چک، اثبات ادعای سرقت، جعل و تحصیل چک از طریق جرائم برعهده مدعی است (سکوتی نسیمی، ۱۳۹۷، ۱۵۱).

۵-۳-۲. ایرادات مربوط به عیوب

شکلی و حجر و عدم اهلیت:

اسناد تجاری اسناد شکلی و تشریفاتی هستند. «عیب شکلی یعنی اینکه سند تجاری یکی از شرایط اساسی یاد شده در قانون تجارت را نداشته باشد و سبب خروج سند از قلمرو اسناد تجاری و محرومیت از مزایای اسناد تجاری از جمله اصل عدم توجه به ایرادات می‌گردد و همانند اسناد عادی دیگر امکان طرح هرگونه ایراد نسبت به آن وجود دارد. علت قابل استناد بودن چنین ایرادی فاقد حسن نیت بودن دارنده است و ادعای جهل به مورد با رویت اصل سند قابل استماع نیست» (صقری، ۱۳۸۰، ۱۵۳).

در مورد ایراد حجر و عدم اهلیت اگر امضاء کننده سند تجاری فاقد یکی از شرایط اساسی معاملات که در ماده ۱۹۰ قانون مدنی مقرر شده باشد، برخی از حقوقدانان معتقدند «فقط ایرادهای جعل، فقدان اهلیت و عدم اختیار نماینده، در برابر دارنده قابل طرح هستند و دیگر ایرادها و عیوب ماهوی، در برابر دارنده با حسن نیت قابل طرح و استناد نیستند» (کاویانی، ۱۳۸۳، ۱۵۵-۱۵۳).

عده‌ای دیگر عقیده بر آن دارند که «سند تجاری علاوه بر تشریفاتی بودن، یک عمل حقوقی است و باید مسئولان سند از اهلیت قانونی برخوردار باشند» (سکوتی نسیمی، ۱۳۹۷، ۱۴۳). «از آنجا که برای صحت و نفوذ هر عمل حقوقی، شرایط مقرر شده در ماده ۱۹۰ قانون مدنی باید رعایت شده باشد، تمام ایرادهای ماهوی در مقابل دارنده سند قابل استناد می‌باشند. پس اگر امضاء کننده سند، مکره بوده، یا اشتباه موثر و موجب بطلان تعهد داشته باشد، ایرادش قابلیت استماع دارد» (سکوتی نسیمی، ۱۳۹۷، ۱۴۵). مع الوصف، «اگر برخی

امضاکنندگان سند تجاری بتوانند به استناد عدم رعایت شرایط اساسی مقرر در مواد ۱۹۰ و به بعد قانون مدنی، خود را از مسئولیت مبرا کنند، این امر موجب سلب اعتبار سند تجاری به طور کلی نمی‌شود و دیگر امضاکنندگان مطابق اصل استقلال امضاها همچنان در برابر دارنده سند تجاری مسئول هستند» (سکوتی نسیمی، ۱۳۹۷، ۱۳۸).

۵-۳-۳. ایرادات مربوط به روابط

شخصی و مستقیم (ایادی بلا فصل)

«اگر متعهد سند تجاری مستقیم با دارنده رابطه معاملاتی داشته و سند تجاری بر مبنای رابطه معاملاتی میان آن دو صادر شده باشد، متعهد سند می‌تواند به ایرادهایی که مربوط به رابطه معاملاتی فی‌مابین است، متوسل شود» (عبدی پور فرد، ۱۳۹۵، ۲۹). در رابطه مستقیم ناقل و منتقل الیه (دارنده سند) اصل عدم تاثیر ایرادات جریان نخواهد یافت اعم از اینکه سند به گردش افتاده یا نیفتاده باشد (سکوتی نسیمی، ۱۳۹۷، ۱۵۳).

بنابراین «ایراد مطروحه در رابطه با ایادی مستقیم قابل استماع است و اصل عدم ایرادات اطلاق خود را در روابط مستقیم و بلا فصل از دست می‌دهد» (سکوتی نسیمی، ۱۳۹۷، ۱۴۳).

ایرادهایی که متعهد سند تجاری حق دارد در مقابل طرف مستقیم خود و درباره روابط معاملاتی فی‌مابین مطرح سازد، مصادیق متعددی دارد. مثلاً تعهد یا رابطه حقوقی سابق که منشاء صدور سند بوده، ساقط یا منحل یا باطل شده و با سقوط تعهد، منشاء تعهد براتی نیز ساقط شده است. یا اینکه سند تجاری بر مبنای قراردادی صادر شده که بطلان یا فسخ آن اعلام شده است.

۵-۴-۱. اصل بقای دین منشاء

مهمترین کارکرد اسناد تجاری این است که وسیله پرداخت غیر نقدی هستند (صقری، ۱۳۸۰، ۶۵-۶۴)، البته به صرف تحویل اسناد تجاری به دارنده، پرداخت و ایفای دین تلقی نمی‌گردد و دین منشاء صدور سند ادا نمی‌شود، بلکه سند تجاری فقط ابزاری برای پرداخت دین منشاء می‌باشد و پس از وصول سند تجاری، دین منشاء ساقط می‌گردد. اصل بقای دین منشاء یعنی به صرف صدور سند تجاری و تحویل آن به بستانکار، دین منشاء از بین نمی‌رود و در صورتی که سند تجاری منجر به وصول وجه آن نگردد، طلبکار می‌تواند از مزایای قانونی قرارداد پایه استفاده نماید. بنابراین در صورت عدم پرداخت وجه سند تجاری در سر موعد یا بطلان سند تجاری به علت عدم رعایت مندرجات الزامی و شکلی آن، دارنده سند می‌تواند با توسل به قرارداد پایه اقدام به مطالبه طلب خود نماید.

با وجود این، برخی دادرسان محاکم را عقیده بر این است که با صدور سند تجاری و تسلیم آن به طلبکار (دارنده)، تعهد منشاء ساقط می‌گردد. بعضی از قضات دادگاه‌های حقوقی سابق، این نظریه را مطرح کرده‌اند و در یکی از تالیفات حقوقی، ادعا شده که معتقدان به این دیدگاه به وصف جایگزینی سند تجاری قائل‌اند. با این تصور که تعهد ناشی از سند تجاری جایگزین تعهد اصلی می‌گردد و در واقع نوعی تبدیل تعهد صورت می‌گیرد (عبدی پور فرد، ۱۳۹۵، ۳۰-۲۹).

موضوع دیگر هنگام مراجعه دارنده سند تجاری به ید مستقیم و ماقبل خود ایرادات معاملاتی به طور متقابل بین طرفین مستقیم و بلافصل قابلیت استماع دارد (صقری، ۱۳۸۰، ۷۵)، اما به دیگر دارندگان سند تجاری منتقل نمی‌شود. پس «اگر

» به هر حال، امکان طرح ایرادهای مربوط به رابطه معاملاتی مستقیم تا زمانی است که سند تجاری گردش نکند، اما با به گردش درآمدن سند تجاری و انتقال آن به دارندگان بعدی، ایرادهای مربوط به روابط افراد پیشین در برابر دارندگان بعدی قابل استناد نیست و فقط دفاعیات یا ایرادهایی در برابر دارنده فعلی سند قابل طرح است که مربوط به شخص اوست، نه ایرادهایی که در برابر ناقلان به او قابل استناد باشد» (عبدی پور فرد، ۱۳۹۵، ۲۹).

۵-۴. منشاء دین در اسناد تجاری

اصولاً صدور و انتقال سند تجاری در راستای ایفای دین و تعهد ناشی از رابطه حقوقی منشاء صدور یا ظهرنویسی است. این موضوع مبتنی بر توافقی است که بین طرفین رابطه حقوقی اصلی ایجاد و بر اساس آن سند تجاری به عنوان ابزاری برای پرداخت دین یا تعهد منشاء مورد استفاده قرار می‌گیرد. اعم از اینکه منشاء دین یا تعهد ناشی از آن مبتنی بر قانون و یا قرارداد و اعم از اینکه بین تجار یا غیر تجار باشد. در صورتی که در سررسید مبلغ سند به دارنده پرداخت شود، دین و تعهد منشاء صدور نیز از جهت ساقط می‌شود. اسناد تجاری در راستای کارکرد اولیه خود به عنوان ابزار پرداخت دین منشاء صدور و یا ظهرنویسی مورد استفاده قرار می‌گیرند؛ بر این اساس با صدور و یا انتقال سند تجاری رابطه منشاء صدور یا انتقال به قوت خود باقی است و به تعبیر بهتر اصل بر بقای رابطه حقوقی منشاء صدور و انتقال است. از این رو دارنده سند تجاری برای دستیابی به حقوق خویش دو وسیله در اختیار دارد؛ استفاده از سند تجاری و مزایای قانونی آن یا استناد به قرارداد پایه و استفاده از مزایا و امکانات قانونی و قراردادی آن. در این قسمت به بررسی منشاء دین در اسناد تجاری پرداخته می‌شود.

۵-۴-۳. تاثیر متقابل دین منشاء و

سند تجاری

«درباره تاثیر سقوط یا بطلان تعهد منشاء بر سند تجاری و بالعکس، تا وقتی که سند تجاری از دارنده اول به ایادی بعدی انتقال پیدا نکرده باشد، تعهد ناشی از سند تجاری کاملاً مرتبط با تعهد منشاء می باشد و در صورت اثبات سقوط یا بطلان تعهد منشاء تعهد براتی هم ساقط می گردد. چرا که ایرادهای مربوط به رابطه حقوقی پایه در مقابل طرف دیگر رابطه که طبق فرض همچنان دارنده سند تجاری است، قابل استناد است. اما اگر سند تجاری توسط دارنده اول به اشخاص ثالث منتقل شده باشد، تعهد براتی (یا تعهد ناشی از سند تجاری) از تعهد منشاء و پایه جدا می شود و ایفاء یا سقوط تعهد منشاء باعث سقوط تعهد براتی نمی شود. اما عکس این قضیه صادق است و ایفاء تعهد براتی و پرداخت سند تجاری به هر کس که دارنده ورقه باشد، موجب ایفاء و سقوط تعهد منشاء می گردد» (عبدی پور فرد، ۱۳۹۵، ۳۱).

۵-۴-۴. تبیین عملکرد اسناد تجاری در

پرداخت دین منشاء

تبیین کارکرد اسناد تجاری به معنای خاص که به عنوان یک وسیله پرداخت دین در روابط معاملاتی بین افراد جامعه می باشد موجب تحکیم و تثبیت اهمیت و اعتبار اسناد تجاری می گردد. (۱) بدون تردید مهمترین کارکرد اسناد تجاری به عنوان یک وسیله پرداخت دین منشاء می باشد اگرچه تحویل سند تجاری به دارنده آن موجب فراغت ذمه مدیون نمی گردد. (۲) اسناد تجاری فقط دلیل اثبات کننده دین منشاء صدور آن نمی باشد البته طبق قانون، وجود آن در دست دارنده، دلیل اشتغال ذمه صادر کننده آن می باشد. (۳) عملکرد اسناد تجاری به

سند تجاری به ایادی بعدی انتقال یابد، اگرچه طلب منعکس شده در سند تجاری به نفع دارندگان بعدی منتقل می شود، ولی رابطه حقوقی پایه بین طرفین اصلی رابطه باقی می ماند و منتقل نمی شود و صرفاً طلب ناشی از آن منتقل می شود. بر همین اساس است که می گوئیم صادر کننده نمی تواند ایرادهای مربوط به رابطه معاملاتی پایه با دارنده اول را در مقابل دارندگان بعدی مطرح سازد» (عبدی پور فرد، ۱۳۹۵، ۳۱).

۵-۴-۲. تقدم مطالبه طلب با سند

تجاری بر قرارداد منشاء صدور سند

اسناد تجاری وسیله پرداخت دین منشاء است (صقری، ۱۳۸۰، ۷۷)، یعنی «سند تجاری به منظور پرداخت دین منشاء صادر و وسیله پرداخت دین می باشد. توافق صریح یا ضمنی طرفین بر این بوده است که دین و تعهد منشاء از این طریق پرداخت شود و دارنده می باید ابتدا وجه سند تجاری را مطالبه کند و اگر سند تجاری وصول نشد، می تواند بعضی از حقوق خود را از طریق رابطه حقوقی پایه مطالبه کند» یعنی طلبکار با قبول سند تجاری حقوق خود ناشی از قرارداد ابتدایی را از دست نمی دهد و پس از دریافت سند تجاری اصولاً دارای دو حق مراجعه بر مبنای سند تجاری و قرارداد پایه خواهد بود اما این دو به طور همزمان قابل اجرا نمی باشد (صقری، ۱۳۸۰، ۷۵). اما «اگر سند تجاری به عنوان تضمین اجرای قرارداد پایه صادر شده باشد، متعهد له علی الاصول باید حق ناشی از رابطه تعهد منشاء را مطالبه کند و اگر متعهد به تعهد پایه عمل نکرد، متعهد له می تواند از سند تجاری به عنوان تضمین تعهدی که انجام نشده، استفاده کند» (عبدی پور فرد، ۱۳۹۵، ۳۱-۳۰).

به دارند (در صورت وخواست یا برگشت آن) هستند. به عبارت دیگر مسئولیت ناشی از سند تجاری با دین در مفهوم فقهی خود تفاوت دارد و وصف تجریدی سند تجاری به مفهوم ایجاد دین جدید در ذمه مسئولان سند تجاری نیست و صرف التزام به تأدیه یا تأدیه شدن آن می‌باشد» (عبدی پور فرد، ۱۳۹۵، ۶۵-۶۴).

۶. نتیجه

سند تجاری وسیله پرداخت دین منشاء است و این دین منشاء خود ناشی از یک رابطه حقوقی بین طرفین ایجاد شده و صدور سند تجاری به معنی ایجاد دین جدید نمی‌باشد بلکه وسیله پرداخت دین منشاء (قرارداد پایه) می‌باشد. از سوی دیگر صرف تسلیم سند تجاری به دارنده آن (تا زمانی که وجه آن وصول نگردد) ایفای دین منشاء محسوب نمی‌گردد و قرارداد منشاء صدور سند تجاری به اعتبار خود باقی می‌ماند و متعهد له قرارداد منشاء می‌تواند با توسل به قرارداد مذکور در مقام مطالبه طلب خود برآید. البته دارنده سند تجاری می‌بایست ابتدا طلب خود را از طریق سند تجاری مطالبه نماید و اگر سند تجاری وصول نشد سپس می‌تواند از طریق قرارداد منشاء (تعهد پایه) حقوق خود را مطالبه نماید. با توجه به اینکه پس از صدور و تسلیم سند تجاری، قرارداد منشاء همچنان به اعتبار خود باقی است لذا به هنگام مراجعه دارنده سند تجاری به ید مستقیم و ماقبل خود، ایرادات معاملاتی مربوط به ایشان نسبت به خودشان (یعنی طرفین مستقیم و بلافصل) به طور متقابل قابلیت استماع دارد اما نسبت به دارنده بعدی سند تجاری که دارای حسن نیت است قابلیت استماع ندارد. در صورتی که دین منشاء به هر علتی ساقط گردد، تا وقتی که سند تجاری گردش نکرده و به ثالث منتقل نشده است تعهد ناشی از سند تجاری با

عنوان یک شیوه پرداخت در معاملات تجاری می‌باشد و به عبارت دیگر وسیله پرداخت غیر نقدی دین منشاء صدور خود می‌باشد اینکه اسناد تجاری وسیله پرداخت دین می‌باشند شامل مرحله صدور سند و نقل و انتقالات بعدی اسناد تجاری نیز می‌گردد و به عنوان وسیله پرداخت مورد استفاده قرار می‌گیرد و ظهرویس، دین خود به انتقال گیرنده را فراهم کرده است. ۴) «با انتقال اسناد تجاری برای کلیه امضاء کنندگان سند تعهد مسئولیت به پرداخت وجه آن در برابر دارنده سند تجاری به وجود می‌آید. این مسئولیت امضاء کننده سند تجاری که در عرف و مقررات موضوعه حاکم بر اوراق تجاری پیش بینی و مقرر شده و هر امضاءکننده‌ای به طور ارادی و آگاهانه با امضاء خود آن را می‌پذیرد، از لحاظ حقوقی ابزاری قانونی برای اعتبار بخشی به اسناد تجاری و تامین کارکرد اصلی آنها به عنوان وسیله پرداخت در روابط معاملاتی است و در طبیعت حقوقی خود صرفاً موجب توثیق دین منشاء صدور سند و تضمین پرداخت آن می‌شود» (عبدی پور فرد، ۱۳۹۵، ۶۴). ۵) «سند تجاری سبب ایجاد دین جدیدی نمی‌گردد و صرفاً بر مبنای این مصلحت که تقویت اعتبار اسناد تجاری موجب اطمینان و اعتماد افراد جامعه در پذیرش اوراق تجاری به جای اسکناس و پول است، قانون مسئولیت امضاءکنندگان اوراق تجاری را از دین و تعهد پایه و منشاء صدور سند تجاری جدا ساخته و ایرادها و دفاعیات مربوط به روابط پیشین را در برابر دارنده فعلی سند تجاری قابل استناد نمی‌داند. گویی قانون مقرر داشته است و امضاءکنندگان سند تجاری به طور ارادی با امضاء خود پذیرفته‌اند که صرف نظر از وضعیت قانونی رابطه حقوقی اصلی و دین و تعهد منشاء صدور سند تجاری، مطلقاً ملتزم به تأدیه وجه سند تجاری

منشاء صدور آن (دین منشاء) مرتبط است و موجب سقوط تعهد ناشی از سند تجاری می‌گردد و ایرادات مربوط به دین منشاء در مقابل دارنده مستقیم قابلیت استناد دارد. در صورتی که سند تجاری از دارنده اولیه به ایادی بعدی منتقل گردد (گردش سند) تعهد ناشی از سند تجاری از دین منشاء صدور آن جدا می‌گردد و سقوط دین منشاء باعث سقوط تعهد ناشی از سند تجاری نمی‌گردد.

۷. سهم نویسندگان

کلیه نویسندگان به صورت برابر در تهیه و تدوین پژوهش حاضر مشارکت داشته‌اند.

۸. تضاد منافع

در نگارش و چاپ این مقاله تضاد منافع وجود ندارد.

منابع

منابع فارسی

جنیدی، لعیاء؛ شریعتی نسب، صادق، «وصف تجریدی در حقوق ایران با تأکید بر رویه قضایی»، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی دانشگاه تهران، شماره اول، ۱۳۹۲.

دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، جلد اول، چاپ دهم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۵.

زندى، محمدرضا، رویه قضایی دادگاههای تجدید نظر استان تهران، چاپ اول، تهران، انتشارات جنگل / جاودانه، ۱۳۸۸.

ستوده تهرانی، حسن، حقوق تجارت، جلد دوم، چاپ اول، تهران، انتشارات دادگستر، ۱۳۷۴.

سکوتی نسیمی، رضا، مباحثی تحلیلی از حقوق اسناد تجاری، چاپ سوم، تهران، انتشارات مجد، ۱۳۹۷.

سنهوری، عبدالرزاق، دوره حقوق تعهدات (منابع تعهد عقد، قواعد عمومی قراردادها)، ترجمه محمدحسین دانش کیا و سید مهدی دادمیزی، جلد اول، چاپ اول، قم، دانشگاه قم، ۱۳۸۲.

شهیدی، مهدی، تشکیل قراردادها و تعهدات، جلد اول، چاپ پنجم، تهران، انتشارات مجد، ۱۳۸۵.

صقري، محمد، حقوق بازرگانی اسناد، چاپ اول، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۰.

عالی پناه، علیرضا؛ احمدی مجدآبادی فراهانی، سمیه، «نظریه سقوط تعهدات منشا با امضای اسناد تجارتي»، مجله فقه و حقوق خصوصی، شماره پنجم، بهار و تابستان ۱۳۹۹.

اسفندیاری، احمد، «حدود تفکیک پذیری رابطه سندی از رابطه اولیه در حقوق اسناد تجاری با رویکرد فقهی»، مجله مطالعات فقه اقتصادی، سال سوم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۰.

اسکینی، ربیعا، برات - سفته - قبض انبار - اسناد در وجه حامل و چک، چاپ نهم، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۴.

امامی، اسدالله، حقوق تعهدات (بررسی تاریخی - تحلیلی و تطبیقی تعهدات)، چاپ اول، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۹۸.

امیری قائم مقامی، عبدالمجید، حقوق تعهدات (کلیات حقوق تعهدات - وقایع حقوقی)، جلد اول، چاپ سوم، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۸۵.

انصاری، مسعود؛ طاهری، محمدعلی، دانشنامه حقوق خصوصی، جلد اول، چاپ اول، تهران، محراب فکر، ۱۳۸۴.

جر، خلیل، فرهنگ لاروس (عربی به فارسی)، ترجمه حمید طبیبیان، جلد اول، چاپ شانزدهم، تهران، امیرکبیر، ۱۳۸۶.

جعفری لنگرودی، محمد جعفر، فرهنگ عناصر شناسی، چاپ اول، تهران، انتشارات گنج دانش، ۱۳۸۲.

جعفری لنگرودی، محمد جعفر، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد سوم، چاپ سوم، تهران، انتشارات گنج دانش، ۱۳۸۱.

جعفری لنگرودی، محمد جعفر، حقوق تعهدات، چاپ چهارم، تهران، انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۸.

معین، محمد، فرهنگ معین، چاپ سوم، تهران، انتشارات زرین، ۱۳۸۶.
 هاشمی شاهرودی، محمود. فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیهم السلام، جلد اول، چاپ اول، قم، نشر موسسه دایره المعارف فقه اسلامی، ۱۳۸۲.

عبدی پور فرد، ابراهیم، حقوق تجارت (حقوق ورشکستگی)، جلد چهارم، چاپ دوم، تهران، انتشارات مجد، ۱۳۹۸.
 عبدی پور فرد، ابراهیم، مباحثی تحلیلی از حقوق تجارت (اوراق تجاری - بورس و اوراق بهادار - حق کسب یا پیشه یا تجارت)، چاپ ششم، تهران، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۵.

عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، چاپ ششم، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۵.
 فتوحی راد، علی، بررسی تطبیقی اصل بقای رابطه حقوقی منشاء در اسناد تجاری خاص از منظر قصادی، همایش ملی مطالعات بنیادین فقهی، حقوقی؛ نظریه ها، رویکردها، چالش ها، مشهد، ۱۴۰۱.

فخاری، امیرحسین، اندیشه های حقوقی (حقوق تجارت)، چاپ اول، تهران، انتشارات مجد، ۱۳۸۷.

قاسم زاده، مرتضی، حقوق مدنی (اصول قراردادهای و تعهدات)، چاپ اول، تهران، انتشارات دادگستر، ۱۳۸۳.

کاتوزیان، ناصر، نظریه عمومی تعهدات، چاپ چهارم، تهران، بنیاد حقوقی میزان، ۱۳۸۶.
 کاویانی، کوروش، حقوق اسناد تجاری، چاپ اول، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۸۳.

محقق داماد، سیدمصطفی، نظریه عمومی شروط و التزامات در حقوق اسلامی، چاپ سوم، تهران، مرکز نشر علوم اسلامی، ۱۳۸۸.

مرکز استخراج و مطالعات رویه قضایی کشور، مجموعه آرای قضایی دادگاه های تجدید نظر استان تهران حقوقی، چاپ اول، انتشارات مرکز مطبوعات و انتشارات، ۱۳۹۴.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی